

УДК 94(477.8)«1944/1953»

Старжець В. І.,
здобувач ступеня PhD, Рівненський
державний гуманітарний університет
(Україна, Рівне), starzhets92@gmail.com

Студентство Західної України під тиском радянської тоталітарної системи (1944–1953 рр.)

На основі архівних документів та здобутків сучасної історичної науки висвітлено механізми ідеологічного тиску на навчально-виховний процес в університетах та інститутах Західної України у післявоєнний період. Метою цього дослідження є аналіз антирадянської діяльності студентів та реакції силових структур на такі дії молоді. Для досягнення поставлених цілей розглянуто участь вихованців західноукраїнських вузів у русі опору сталінській тоталітарній системі, визначено основні форми їх діяльності. Доведено, що радянські державні та силові структури переслідували будь-які прояви інакомислення серед студентів, а їх носіїв піддавали репресіям.

Ключові слова: освіта, студенти, інтелектуальний опір, репресії, тоталітарний режим, ОУН, західні області УРСР, післявоєнний період.

Політичне керівництво Радянського Союзу категорично не влаштовувало рівень національної свідомості населення західноукраїнського регіону у післявоєнний період. Одним із основних завдань влади була підготовка ідеологічно відданих комуністичній партії спеціалістів. Під особливо пильним ідейно-політичним контролем перебували вищі навчальні заклади, які готували фахівців для різних галузей господарства, науки та освіти. Їх першочерговим завданням було ідейне виховання майбутніх працівників, які мали стати опорою радянської влади на місцях. Однак, значна частина студентської молоді виступала проти комуністичної влади та її політики, підтримувала та пропагувала ідею самостійності України, яку обстоювала ОУН.

Вивчення студентського руху опору у Західній Україні періоду «другої радянзації» може бути корисним у національно-патріотичному вихованні молоді в умовах сучасної гібридної війни.

Розвиток вищої освіти західноукраїнського регіону, місце молоді у протистоянні сталінському тоталітаризму повоєнного часу були предметом наукових зацікавлень сучасних українських дослідників. Для написання наукової статті важливими були праці О. Іщука [13; 14], Т. Марусик [17], Р. Генеги [4], Н. Хоменко [20] та ін.

Джерельну базу наукової статті склали архівні документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), м. Рівне [1–3], Державного архіву Волинської [6; 7], Львівської [8–10], Рівненської областей [11; 12] та матеріали з тому нової серії «Літопису УПА» [16], що дозволило розкрити поставлену проблему.

Процеси утвердження тоталітарної державинеминуче призводили до утворення у всіх сферах суспільного життя однотипності ідей та поглядів, стандартизації мислення. Не стали винятком університети та інститути Західної України у повоєнний період, чия діяльність була надмірно політизованою. Перед викладачами і студентами партійне керівництво ставило завдання пріоритетності ідейно-виховної роботи. За вказівкою адміністрації вузів та за безпосередньою участю «ідейно правильних» студентів, проводилися комсомольські, профспілкові, курсові збори, на яких піддавалися критиці, громадському осуду, часто з подальшим виключенням «пасивних» у суспільному житті студентів,

усіяко насаджувалась система сексотства [17, с. 362]. На засіданнях партбюро вузів систематично розглядалися питання про роботу кафедр з комуністичного виховання молоді, стимулювалося вивчення основ марксизму-ленінізму, заслуховувалися звіти викладачів-агітаторів у групах, обговорювався стан ідейно-політичної роботи серед студентського загалу. В університетах й інститутах в обов'язковому порядку складалися плани з ідеологічно-виховної роботи, на основі яких курсові керівники та куратори писали власні плани виховної роботи в групах. Таким чином застосовувався широкий спектр засобів для ідеологічного контролю та перевиховання західноукраїнської студентської молоді.

Безпосередній нагляд за роботою вузів здійснювали обкоми КП(б)У та їх відділи, які контролювали навчально-виховний процес, його ідейну направленість. Центральне місце в їхній роботі займало комуністичне виховання студентів і викладачів та боротьба проти впливів української націоналістичної ідеології [8, арк. 16–17]. Виконуючи вказівки центрального керівництва щодо підвищення ідейності у викладанні, у всіх ВНЗ були організовані марксистсько-ленінські семінари, проводилися конференції, читалися лекції на визначену тематику. До цих заходів залучали більшість викладачів та студентів [9, арк. 70].

На засіданні ради Луцького учительського інституту від 27 грудня 1948 р. дирекція вузу критикувала викладачів за безідейність та недостатню боротьбу з проявами ворожої націоналістичної ідеології. Керівництво закладу наказало у новому навчальному році посилити ідеологічний рівень процесу викладання, активізувати боротьбу з «українським буржуазним націоналізмом» та сприяти вихованню студентства в дусі радянського патріотизму. Наголошувалось на необхідності викоринювати пережитки капіталізму в свідомості людей та пропагувати пріоритет російської і радянської науки [7, арк. 17–19]. Майбутнім фахівцям, вчителям та науковцям втовкмачувалась думка, що «радянська влада врятувала трудящих західних областей від голоду, безробіття, вимирання, темряви і нещасття й забезпечила в небачено короткий строк піднесення всіх галузей народного господарства, освіти й культури» [5, с. 63]. За допомогою усіх можливих на той час засобів агітації і пропаганди радянських студентів позбавляли зв'язку з іншим світом, переконували, що єдино правильним шляхом політичного розвитку є соціалізм, а всі хто виступають проти цього – вороги та зрадники народу, які заважають становленню справедливого суспільства. Педагог повинен був відчувати гордість за свою країну і виховувати в учнів почуття глибокої пошани та відданості комуністичній партії, під керівництвом якої відбувалось становлення оспіваного «радісного і щасливого життя».

Однак, значна частина студентства ставилась до радянської пропаганди скептично, а іноді й відверто вороже. Довоєнний і воєнний час, у яких формувався світогляд студентства, сприяв неприйняттю як гітлерівського, так і сталінського режимів. Представники влади, усвідомлюючи негативне налаштування місцевої молоді, проводили регулярні перевірки студентського загалу на предмет їхньої лояльності до існуючого режиму. Так, у звіті про роботу відділу студентської молоді ЦК ЛКСМУ за 1946–1948 рр. фіксувалося, що

студент–репатріант педагогічного інституту Львівської області Зінчук у розмові з друзями «вихваляв культуру та техніку німців», адже бачив все на власні очі [20, с. 226]. Студент другого курсу Луцького учительського інституту Белецький обурювався, що для купівлі літератури повинен відмовляти собі в одязі та харчуванні, підкреслював: «хоч голодний, а повинен кричати ура» [6, арк. 8].

Після поглибленої перевірки абітурієнтів вузів Львівщини, за 1947 рік було «відсіяно 106 осіб ворожого елемента», з них: уродженців Львівської області – 72, Станіславської – 24, Тернопільської – 10 [9, арк. 206]. Багато молодих людей були заарештовані органами МДБ за зв'язки із ОУН чи УПА. Така ситуація призвела до того, що вступну кампанію 1948 року під особистий контроль взяв секретар Львівського обкому І. Грушецький. Чергова перевірка абітурієнтів виявила, що серед вступників багато дітей куркулів, священників, учасників ОУН та УПА, вояків дивізії «Галичина», братів та сестер учасників націоналістичного підпілля, а також безпосередніх представників українського визвольного руху. Наголошувалося, що до Львівського педагогічного інституту подавав заяву на вступ Г. Хархаліс – «учасник молодіжної оунівської організації, який підлягає арешту» [10, арк. 35]. Також результати перевірки виявили, що серед семи абітурієнтів Львівського університету – четверо були родичами повстанців, а Є. Масюк звинуватили у допомозі УПА, збиранні продуктів для українських підпільників [10, арк. 35]. У доповідній, складеній секретарем обкому, наголошувалося, що ефективним методом боротьби проти «ворожих елементів» серед студентства є їх персональна перевірка співробітниками МДБ. Чиновник виявляв занепокоєння тим, що значна частина вступників, які потрапили під нагляд силових структур, були вихідцями з інших областей. І. Грушецький резюмував: «прошу дати вказівки всім обкомам КП(б)У західних областей України щодо співпраці з нами в проведенні такої попередньої перевірки» [10, арк. 37].

Невдоволення радянською дійсністю серед студентів виявлялося і в наступні роки, зокрема у тому ж Львові, за період із 1 грудня 1949 р. по 22 квітня 1950 р. було виключено з вузів 237 студентів, як таких, що «не мали політичної довіри та з інших причин», та арештовано 32 особи [18, с. 331].

Студентів додатково перевіряли перед направленням на майбутнє місце роботи. У Рівненському учительському інституті при розподілі 294 студентів, 4 не отримали розподілення з політичних мотивів, зокрема студента–випускника Р. Орловського виключили з вузу за те, що він не повідомив про зв'язки свого батька з ОУН [12, арк. 96]. Згодом типовими стали повні перевірки всього персонального складу вузу. У довідці, складеній начальником УМДБ в Рівненській області полковником В. Шевченко, датованій 3 січня 1950 р., відзначалося: «в результаті перевірки особового складу Рівненського державного учительського інституту виявлено компрометуючі матеріали на 17 студентів та 1 викладачку» [19, с. 506–508]. До цієї довідки додавався детальний список осіб, які не заслуговують довіри з описом їх проступків, серед чого вказувалося на родинні зв'язки з підпільниками ОУН, бійцями УПА, а також фіксувалася будь–яка допомога чи сприяння українському визвольному руху. Таким чином, більшість

звинувачених студентів не брали безпосередньої участі у боротьбі проти радянської влади, але для системи вони автоматично ставали ворогами, адже могли бути потенційними носіями націоналістичної ідеології, відтак підлягали ізоляції.

Поширеним явищем післявоєнного студентського життя були як одиночні протести, так і поява молодіжних підпільних організацій націоналістичного характеру. Часто такі організації виникали стихійно, не мали зв'язків з ОУН, хоча і поділяли їх погляди, таємно читали націоналістичну літературу. Студентські організації виникали в багатьох вищих навчальних закладах Західної України. Законспіровані групи, активна позиція та демонстрація їх учасниками несприйняття існуючого ладу, розцінювалися як серйозна загроза для системи. Ініціаторами створення таємних гуртків та організацій були, як правило, студенти ВНЗ, технікумів, школярі старших класів віком від 16 до 20 років, хоча траплялись і молодші. Переважно вони об'єднувалися у групи від 3 до 10 осіб, зрідка такі організації налічували більше учасників. Подекуди ці організації нагадували напівгру, пов'язану із таємною діяльністю, хоча були й такі, які виступали проти існуючого режиму та хотіли його знищення [18, с. 332]. На виявлення та ліквідацію всіх інакомислячих, діяльність яких розцінювали як антирадянську і націоналістичну, спрямовувалися значні ресурси, працювали партійні структури, органи МДБ, застосовувалися суворі міри покарання.

На історичному факультеті Львівського пединституту у 1944 р. було виявлено і викрито підпільну молодіжну націоналістичну групу, яка налічувала 12 однодумців. Очільник групи Петро Васьків писав патріотичні вірші, спільно із однокурсником Степаном Роханським виготовляв листівки антирадянського змісту, які розповсюджували у Львові. Не маючи прямих контактів з українським підпіллям та необхідної літератури, студенти знайшли оригінальний спосіб вирішення проблеми відсутності агітаційних матеріалів. У виготовлених власноруч листівках вони використовували радянські пропагандистські звернення до молоді. Після певної переробки комуністичні листівки набували націоналістичного змісту. Студенти використовували друкарську машинку Володимира Бідненка, однокурсника П. Васьківа, вихідця із Східної України. В. Бідненко не виявляв особливого інтересу до роботи групи, але, як виявилось, завжди переглядав викинуті до смітника копії. Саме він і повідомив міліцію про антирадянську діяльність однокурсників. За рішенням суду П. Васьківа і С. Роханського було звинувачено у державній зраді та засуджено на 10 років виправно–трудоих таборів (ВТТ) [4, с. 98–99].

На закритому партійному зібранні Луцького учительського інституту 16 жовтня 1947 р., завідувач відділом шкіл Волинського обкому М. Репета заявляв, що «в умовах західних областей України плазування і низькопоклонництво перед буржуазною культурою має ще поширення серед частини нашої інтелігенції» [6, арк. 5]. Чиновник підкреслював, що вороги радянської влади та його прибічники з числа студентів та викладачів намагаються створювати у вузі націоналістичні організації. Відтак, керівництву інституту ставилося чітке завдання: «викрити викладачів і студентів, які заважають посиленню нашої комуністичної ідеології,

зміцненню соціалістичної держави і побудові комунізму» [6, арк. 5]. На згаданому засіданні засудили поведінку групи студентів історичного факультету, очолювану студентом другого курсу, у минулому фронтовиком Кириченком, яка, на думку керівництва, надто активно захищала українську мову. Зверталася увага на те, що Кириченко критикував русифікацію навчального процесу, казав, що незважаючи на рішення уряду про використання української мови у роботі державних установ, значна їх частина послуговується російською. «Раз установи працюють російською мовою, то значить тут є колоніальний вплив» – говорив студент [6, арк. 6]. Незважаючи на бойові заслуги, на Кириченка з різних сторін посипались звинувачення у антирадянській діяльності. Студентка фізико–математичного факультету Бардакова заявила, що на історичному відділенні існує дві групи: націоналістична, очолювана Кириченком та іншими «ненадійними елементами» та група студентів, відданих комуністичній ідеології, яких Кириченко та його однодумці називали «великодержавними шовіністами» [6, арк. 6]. Завершила свій виступ студентка словами: «для чого т. Кириченко б'є себе в груди і стверджує, що любить свій народ. Кожен із нас любить український народ, але треба любити і поважати і інші народи, а не кидати докори, що чому ти говориш російською, а сама українка» [6, арк. 6].

На жаль, зі стенограми засідання партійного активу інституту не зрозуміло чим завершилася справа студента Кириченко та його однодумців. Однак, подібні звинувачення відносили молодих людей до категорії «неблагонадійних», «антирадянських елементів», а це загрожувало виключенням з інституту та відкриттям кримінальної справи.

Як засвідчують документи, питання мови часто актуалізувалося на різних рівнях. На пленумі Дрогобицького обкому КП(б)У 14 червня 1953 р. головний інженер тресту «Укрнафтозаводи» Середя говорив: «... треба, щоб товариші з східних областей шанували і нашу мову, і нашу національну гідність. Розкажу такий факт. В Облвно секретарем працює місцева дівчина. Приходить у військовій формі товариш і запитує про щось її, вона чемно відповідає по–українськи. Тоді він каже: «Ти бандерівка, ти ще не навчилася говорити російською мовою!» [15, с. 689].

Таким чином декларовані радянською владою права на викладання рідною мовою відверто нехтувались, а ті, хто виступав на захист української мови, історії чи культури підпадали під звинувачення в «українському буржуазному націоналізмі». Мовне питання, як складову радянської освітньої політики, критикували українські повстанці: «Про рідну мову нічого не говорить, її не треба вивчати – швидше забудуть – легше буде з українського народу робити «совецькій» по формі і змісту» [11, арк. 10].

Підпільна молодіжна організація студентів Рівненського учительського інституту та учнів старших класів Межиріцької школи Острозького району була викрита слідчими УМДБ у Рівненській області в грудні 1949 р. За матеріалами трьохтомної справи проходило дванадцять осіб [1–3]. Керівниками молодіжної організації слідчі називали В. Бойка, В. Кудрю та В. Борболя, двоє перших були студентами першого курсу Рівненського учительського інституту [2, арк. 49].

Слідчі звинувачували Василя Бойка та Василя Кудрю у тому, що вони займалися підпільною діяльністю ще коли були учнями Межиріцької школи. Безпосередньо В. Бойка звинувачували у тому, що ще зі шкільних років був у «Юнаках», мав контакти з підпіллям, зокрема А. Дубовцем, на псевдо «Муха», провідником Гошанського районного проводу ОУН. За вказівками останнього поширював листівки, агітував учнів не вступати до комсомолу, збирав інформацію про ставлення сільської інтелігенції до ОУН [1, арк. 6]. Після закінчення навчання в школі, В. Бойко вирішив вступати до Рівненського учительського інституту та повідомив про це «Муху», який поставився до цього позитивно, сказавши: «там є наші люди» [1, арк. 28]. Однак, студент фізико–математичного факультету не встиг налагодити необхідних контактів, позаяк 12 грудня 1949 р. був заарештований. На численних допитах, що тривали по декілька годин, В. Бойко зізнався лише в тому, що читав історію України у «націоналістичному світлі» [1, арк. 28]. Такі покази не влаштовували слідчих, тому у звинувачувальному вирокі навпроти прізвища Бойко зазначалося: «зрада батьківщині, з 1943 – у молодіжній націоналістичній організації, мав зв'язок з підпіллям ОУН, антирадянська діяльність серед учнів, зв'язковий і інформатор «Мухи», вербував членів ОУН» [3, арк. 894]. Як наслідок був обвинувачений за ст.54–1а, 54–11 КК УРСР та засуджений 21 жовтня 1950 р. на 25 років ВТТ і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Згодом термін покарання був знижений до 10 років ВТТ. Однак, 14 жовтня 1955 р., В. Бойко помер, так і не дочекавшись звільнення та реабілітації, як тисячі інших молодих людей, чие життя поламала сталінська тоталітарна машина.

Інший учасник згаданої організації Василь Кудря на допитах розповідав, що його знайомство з націоналістичним підпіллям ОУН відбулося після випадкової вечірньої зустрічі з бійцями УПА, які дали йому декілька листівок [2, арк. 90]. Відповідаючи на запитання про ставлення молоді до боротьби ОУН, В. Кудря на допиті казав: «учні виражались, що збройну боротьбу краще припинити, легалізуватись і перейти до підривної антирадянської роботи. Бо великі жертви серед УПА. Краще вести агітаційно–пропагандистську діяльність» [2, арк. 93]. Також першокурсник говорив, що молодь обурювала неправдива радянська пропаганда, що «газети і радіо не висвітлювали лише прокомуністичну державну політику». Це і спонукало його поширювати націоналістичні листівки, брошури, виступати проти комсомолу [2, арк. 92]. Винним «у підривній антирадянській діяльності» Василь Кудря себе не визнав, хоча це не завадило слідчим звинуватити його в участі в озброєній націоналістичній організації, з 1949 у націоналістичній організації Рівненського учительського інституту, володінні незаконною зброєю [3, арк. 894]. На фоні тисяч таких справ В. Кудрі все ж «пощастило», його ув'язнення було недовгим. Постановою УМДБ у Рівненській області від 31 жовтня 1952 р. справу було припинено за відсутністю доказів провини, а підозрюваного звільнено з–під варті.

Таким чином, поширеними були випадки, коли національний світогляд студентів формувався у них ще із шкільних років. Значна частина української молоді, як учнівської так і студентської, негативно ставилася

до сталінської тоталітарної системи, добре розуміючи різницю між радянською пропагандою та реальною картиною комуністичного господарювання. Сприяла цьому і виховна робота, що проводилася ОУН серед шкільної та студентської молоді. Лише впродовж 1948 р. та першої половини 1949 р. МДБ УРСР ліквідовано 575 молодіжних організацій та націоналістичних груп, в тому числі у західних областях – 561, а у східних – 14. За цей же час було заарештовано 6 593 учасників організацій віком до 25 років, з них 6 405 у західних областях та 188 – у східних [14, с. 102]. Можемо стверджувати також те, що частина молоді, яка на перший погляд прихильно ставилась до радянської влади, навіть займала керівні посади, насправді залишалася симпатиками національної ідеї. Наприклад, за матеріалами МДБ, з 1 січня по 1 червня 1950 р. у навчальних закладах Станіславської області було виявлено понад 100 націоналістичних організацій, заарештовано 700 активних учасників ОУН. До цих організацій входили 84 студенти вузів та шкіл, 53 вчителів, 35 членів ВЛКСМ [13, с. 240]. Звичайно, не можна виключати й те, що частина звинувачень була надумана слідчими.

Незважаючи на поступове згорання організованого націоналістичного руху опору та встановлення ідеологічного контролю у системі освіти західно-українського регіону, молодь продовжувала опиратись сталінському режиму. У довідці МДБ УРСР «Про викриття націоналістичних молодіжних організацій» за 23 квітня 1952 р., складеній міністром держбезпеки Н. Ковальчуком інформувалось, що за період із 1 липня 1951 до 20 квітня 1952 р. у результаті агентурних заходів було викрито 42 українські молодіжні націоналістичні групи і організації, загальною кількістю 182 учасника, з них: у західних областях – 35 організацій і груп із 155 учасниками; у східних областях – 7 організацій і груп із 27 учасниками [16, с. 452].

Отже, значна частина студентства західно-українського регіону не сприймала комуністичну ідеологію та чинила спротив сталінській тоталітарній системі. Основні методи діяльності національно свідомої частини студентської молоді у 1944–1953 рр. варіювались від індивідуальних виступів та виявів невдоволення радянською владою до створення законспірованих націоналістичних організацій й груп. Підпільні структури студентської молоді ставили собі за мету проведення усної антирадянської агітації, виготовлення та розповсюдження у стінах вузів та серед населення націоналістичної літератури, підвищення рівня знань та національно-патріотичне виховання, іноді виконували завдання підпілля ОУН щодо збору потрібної інформації.

Висновки. Студентство Західної України у післявоєнний період зіткнулось із цілеспрямованою державною політикою тотального ідеологічного контролю над суспільством. Під особливий нагляд потрапили студенти, адже саме вони, як майбутні фахівці, мали стати опорою більшовиків у цьому регіоні. Радянська пропаганда, помножена на терор та переслідування, викликала спротив найбільш свідомої та активної частини західноукраїнської молоді. Однак вияви індивідуальної непокори чи організованого опору відразу блокувались радянськими каральними структурами, а носії української національної ідеї піддавались репресіям.

Список використаних джерел

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Рівне. – П–15672, Т.1.
2. Там само. – П–15672, Т.2.
3. Там само. – П–15672, Т.3.
4. Генег Р. Участь львівського студентства в русі Опору в другій половині 1940–х – на початку 1950–х рр. / Р. Генег // УІЖ. – 2007. – №3. – С.97–112.
5. Грищенко М. Народна освіта в західних областях Української РСР / М. Грищенко. – Київ: Рад. шк., 1960. – 158 с.
6. Державний архів Волинської області. – Ф.П–1. – Оп.3. – Спр.1132.
7. Там само. – Ф.Р–376. – Оп.4. – Спр.1.
8. Державний архів Львівської області. – Ф.П–3. – Оп.2. – Спр.107.
9. Там само. – Ф.П–3. – Оп.2. – Спр.109.
10. Там само. – Ф.П–3. – Оп.2. – Спр.181.
11. Державний архів Рівненської області. – Ф.Р–30. – Оп.2. – Спр.104.
12. Там само. – Ф.Р–479. – Оп.1а. – Спр.6.
13. Ішук О. Ідеологічно-виховна діяльність ОУН(Б) серед молоді (1944–1954 рр.) / О. Ішук // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2003. – №20. – С.224–244.
14. Ішук О. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.) / О. Ішук. – Львів–Торонто, 2011. – 944 с.
15. Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали. Т.1: 1939–1953 / упоряд. Т. Галайчак та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 749 с.
16. Літопис УПА. Нова серія. – Т.3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Документи і матеріали / Упор.: Ю. Черченко, О. Вовк. – Київ–Торонто, 2001. – 652 с.
17. Марусик Т. Репресивні заходи сталінського керівництва щодо студентства вузів Західного регіону України (друга половина 40–х – початок 50–х років ХХ ст.) / Т. Марусик // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2002. – №7. – С.361–366.
18. Рабенчук О. Соціальна активність та настрої населення України у повоєнний період (друга пол. 1940–х – поч. 1950–х рр.) / О. Рабенчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. – К., 2007. – Вип.12. – С.324–339.
19. Реабілітовані історією. Рівненська область / голова голов. редкол. П. Т. Тронько та ін. (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією»: в 27 т). Кн.2 / упоряд. наук. ред. А. А. Жив'юк; обл. редкол.: В. А. Королук та ін. – Рівне, 2009. – 612 с.
20. Хоменко Н. Студентство в соціальній структурі радянської України / Н. Хоменко // Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940–х – середина 1950–х рр.). У 2–х книгах, 3–х частинах. – Кн.1, ч.1–2 / Відп. ред. В. Даниленко. – Київ: Ін-тут історії України НАН України, 2010. – С.209–237.

References

1. Galuzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrai'ny, m. Rivne. – P–15672, T.1.
2. Tam samo. – P–15672, T.2.
3. Tam samo. – P–15672, T.3.
4. Genega R. Uchast' l'viv's'kogo studentstva v rusi Oporu v drugij polovyni 1940–h – na pochatku 1950–h rr. / R. Genega // UIZh. – 2007. – №3. – S.97–112.
5. Gryshhenko M. Narodna osvita v zahidnyh oblastjah Ukrai'ns'koi' RSR / M. Gryshhenko. – Kyi'v: Rad. shk., 1960. – 158 s.
6. Derzhavnyj arhiv Volyn's'koi' oblasti. – F.P–1. – Op.3. – Spr.1132.
7. Tam samo. – F.R–376. – Op.4. – Spr.1.
8. Derzhavnyj arhiv L'viv's'koi' oblasti. – F.P–3. – Op.2. – Spr.107.
9. Tam samo. – F.P–3. – Op.2. – Spr.109.
10. Tam samo. – F.P–3. – Op.2. – Spr.181.
11. Derzhavnyj arhiv Rivnens'koi' oblasti. – F.R–30. – Op.2. – Spr.104.
12. Tam samo. – F.R–479. – Op.1a. – Spr.6.
13. Ishhuk O. Ideologichno-vyhovna dijal'nist' OUN(B) sered molodi (1944–1954 rr.) / O. Ishhuk // Z arhiviv VUCHK–GPU–NKVD–KGB. – 2003. – №20. – S.224–244.
14. Ishhuk O. Molodizhni organizacii' OUN (1939–1955 rr.) / O. Ishhuk. – L'viv–Toronto, 2011. – 944 s.
15. Kul'turne zhyttja v Ukrai'ni. Zahidni zemli: dokumenty i materialy. T.1: 1939–1953 / uporjad. T. Galajchak ta in. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 749 s.

16. Litopys UPA. Nova serija. – T.3: Borot'ba proty UPA i nacionalistychnogo pidpillya: dyrektyvni dokumenty CK Kompartii' Ukrainy 1943–1959. Dokumenty i materialy / Upor.: Ju. Cherchenko, O. Vovk. – Kyi'v–Toronto, 2001. – 652 s.

17. Marusyk T. Represyvni zahody stalins'kogo kerivnyctva shhodo studentstva vuziv Zahidnogo regionu Ukrainy (druga polovyna 40–h – pochatok 50–h rokiv XX st.) / T. Marusyk // Problemy istorii' Ukrainy: fakty, sudzhennja, poshuky. – 2002. – №7. – S.361–366.

18. Rabenchuk O. Social'na aktyvnist' ta nastroi' naselennja Ukrainy u povojennyj period (druga pol. 1940–h – poch. 1950–h rr.) / O. Rabenchuk // Ukrain'na XX st.: kul'tura, ideologija, polityka. Zb. st. – K., 2007. – Vyp.12. – S.324–339.

19. Reabilitovani istorijeju. Rivnens'ka oblast' / golova golov. redkol. P. T. Tron'ko ta in. (Naukovo–dokumental'na serija knyg «Reabilitovani istorijeju»: v 27 t.). Kn.2 / uporjad., nauk. red. A. A. Zhyv'juk; obl. redkol.: V. A. Koroljuk ta in. – Rivne, 2009. – 612 s.

20. Homenko N. Studentstvo v social'nij strukturi radjans'koi' Ukrainy / N. Homenko // Povojenna Ukrain'na: narysy social'noi' istorii' (druga polovyna 1940–h – seredyna 1950–h rr.). U 2–h knyгах, 3–h chastynah. – Kn.1, ch.1–2 / Vidp. red. V. Danylenko. – Kyi'v: In–tut istorii' Ukrainy NAN Ukrainy, 2010. – S.209–237.

Starzhets V. I., PhD candidate, Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), starzhets92@gmail.com

Students of Western Ukraine under the pressure of the Soviet totalitarian system (1944–1953 years)

This article focuses on the mechanisms of ideological pressure on the educational process at universities and institutes of Western Ukraine in the post war period on the basis of archival documents and achievements of modern historical science. The purpose of this study is to analyze the anti-soviet activity of students and the reaction of power structures to such actions by young people. To achieve the targets, the participation of students of Western Ukrainian universities in the movement of resistance to the Stalinist totalitarian system was considered, and the main forms of their activities were determined. It has been proved that the Soviet state and security forces were pursuing any form of dissent among the students, and their carriers were subjected to repression.

Keywords: education, students, intellectual resistance, repressions, totalitarian regime, the OUN, the Western regions of the Ukrainian SSR, post war period.

УДК 930.1:94(477)

Конюхов С. В.,

кандидат історичних наук, асистент кафедри Історії, музеєзнавства та культурної спадщини, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів),
koniykhovs@ukr.net

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ПОЛЬСЬКИХ ТА БІЛОРУСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ

Проаналізовано презентацію образу українських націоналістів у польських та білоруських підручниках. Звернуто увагу на те, як автори цих підручників інтерпретують діяльність українських підпільних організацій. Розглянуто зміни у трактуванні подій 1939–1945 років у польських та білоруських підручниках з історії.

Ключові слова: білоруська історіографія, польська історіографія, Організація Українських Націоналістів, український націоналізм.

Формування образу України та відображення діяльності українських організацій у білоруських підручниках довгий час залежало від усталених концепцій радянського досвіду. У висвітленні подій української історії у польських підручниках були зроблені акценти на пропаганді історії винищення українцями польського населення на Волині, Холмщині та Галичині, йшлося про особливо вороже ставлення до нього ОУН і УПА. У низці праць польських

істориків простежувалась думка про те, що УПА проводила терористичну діяльність з метою винищення мирного польського населення, про те, що українські націоналісти задля ліквідації польського руху опору співпрацювали з німецькими окупантами. Аналізуючи польські та білоруські підручники з історії важливо також врахувати те, що довгий час ці країни перебували в спільному з Україною геополітичному просторі. Тому важливо з'ясувати зміни у висвітленні української історії та діяльності українських націоналістів на сторінках сусідніх держав – Польщі та Білорусі.

У перших білоруських підручниках з історії помітними є характерні риси глорифікації радянського минулого та нових суспільних ідеалів, основ нової національної ідентичності [1; 2]. Це, насамперед, згадки про те, що радянський народ був головною силою, яка перемогла фашизм; радянські партизани – героїчні борці з фашизмом; Білорусь – це країна, яка найбільше постраждала у роки Другої світової війни [3]. В той же час у білоруському підручнику, автором якого є Я. К. Новік, зазначено, що приєднання західнобілоруських і західноукраїнських земель в 1939 р. було актом історичної справедливості. Самі ж ці землі а також Східна Польща аж до Варшави, Литва, Латвія, Естонія та Бессарабія – сфера інтересів СРСР [4, с. 112]. Окрім того автор білоруського підручника Я. К. Новік вказав на діяльність Червоної армії у вересні 1939 року під час яких попали в полон польські офіцери (точна кількість їх невідома) та були розстріляні в Катинському лісі поблизу Смоленська. Однак, на думку цього автора, і зараз із-за відсутності необхідних документальних матеріалів та живих свідків цієї трагедії точно не встановлено, яка країна є винною в розстрілі польських офіцерів» [5, с. 151].

Водночас польській науковій літературі негативний образ УПА створили польські історики Ігнаці Блюм, Ян Герхард, Веслав Шота, Ян Цапля, Генріх Домінічек [6; 7; 8; 9; 10]. Після ознайомлення з працями цих науковців може скластися враження, що УПА – це злочинна антипольська сила. Однак їхні наукові розвідки припадають на період, коли історичне минуле було трансльоване через призму комуністичних ідей та поглядів. Як зазначає історик Р. Грицьків, з огляду на політичний розвиток Польщі, у вивченні міжнародного протистояння в цій країні можна виділити два періоди – комуністичний і сучасний [11, с. 152].

Сьогодні ж, коли доступ до архівів є більш вільним, коли й українські, білоруські та польські історики, використовуючи численні архівні матеріали, свідчення очевидців ще раз ґрунтовно й усебічно проаналізували події Другої світової війни, можемо помітити дещо інше трактування діяльності націоналістів узагалі й українських націоналістів зокрема. Для нас важливо простежити, чи дотримуються принципу об'єктивності сьогоднішні незангажовані історики; чи не викривляють історію нашої держави відповідно до того, як хоче та чи інша влада. З огляду на це обрана для дослідження проблема висвітлення діяльності українських націоналістів у білоруській та польській науковій літературі є **актуальною** й потребує розгляду. Вважаємо, що дуже важливо по–науковому обґрунтовано утверджувати об'єктивне бачення минулих подій світовою громадськістю. Щоб прослідкувати, як саме